

Bátorová, Mária

Hommage na Henry H. Remaka (keď je komparatistika zmysluplnou vedou)

Slavica litteraria. 2015, vol. 18, iss. 1, pp. [53]-71

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134454>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MÁRIA BÁTOROVÁ

HOMMAGE NA HENRY H. REMAKA (KEĎ JE KOMPARATISTIKA ZMYSLUPLNOU VEDOU)

Abstrakt

Materiálovou bázou predmetného výskumu bola selektívne reprezentatívna vzorka relevantných európskych i mimoeurópskych, ako aj slovenských naratívov a ich fikčných – umeleckých podôb, ktoré sme skúmali cez prizmu motívov, ktoré v moderne možno považovať za významovo nosné. O takto konštituovanej metóde možno hovoriť aj ako o dekonštruktivistickej porovnávacej metóde. Zdôrazňuje sa tým vágnosť umelo vytvorených, čisto mechanicky používaných „obrazov“, ale aj zaužívaných vedeckých pojmov a techník. Ide o rekontextualizáciu na základe typologických (aj genetických) súvislostí.

Abstract

HOMAGE TO HENRY R. REMAKE (COMPARATIVE APPROACH AS A MEANINGFUL STUDY)

The material basis of the research in question was a selectively representative sample of relevant European, non-European and Slovak narratives and their fictional- artistic forms, which were researched through the prism of motives, which can be seen as meaning- bearing in modernism. We can speak about a method constituted in this way also as deconstructivist comparative method. It stresses the vagueness of artificially created, purely mechanically used „images“, but also established scientific terms and techniques. We can describe it as the recontextualization based on typological (and genetic) context.

Kľúčové slová

nová komparatistická metóda ■ zmysel skúmania ■ kombinácia metód ■ interdisciplinarita

Key words

new comparative method ■ purpose of science ■ combination of methods ■ interdisciplinarity

Pokus o recepciu vlastného teoretického výkonu

Dlhé roky, minimálne od polovice deväťdesiatych rokov sa usilujem postupne uchopiť do kanonizovaných pojmov, teda štandardne teoreticky

recipovať a aj navonok, v úvodoch a záveroch jednotlivých štúdií, charakterizovať tvorivý proces – metódu, ktorú som si pre svoj výskum sama vypracovala a v piatich komparatistických knihách, z ktorých dve vydalo/vydáva renomované zahraničné vydavateľstvo, zdokonalila. Uvediem, ako sa v priebehu rokov táto metóda postupne vytvárala. Ide teda o kombinovanie rôznych prístupov pri skúmaní vybraného materiálu a nie o aplikovanie už známych a etablovaných teórií porovnávania.

Napriek novosti a značnej zložitosti tejto explikácie dnes už známych výsledkov epistemologicko-metodologického postupu by bol tento proces teoretickej sebaidentifikácie zrejme jednoduchý, keby nešlo o porovnávaciu literatúru, v ktorej sa kánon mení až po konštatovania „krízy“ či „konca komparatistiky“. Táto nestabilita, premenlivosť a pružné hranice literárnej komparatistiky boli a sú však výhodou a živnou pôdou, ak nie výzvou k novým úsiliam a výkonom, ktoré majú konkrétne ciele a konkrétne výsledky.

Je len samozrejmé, že nadväzujem okrem vlastného vývinového hľadiska, ktorým je literárna história kombinovaná s heuristickou interpretačnou metódou¹ aj kriticky, no v istých aspektoch zásadne, na výraznú a vo svete známu domácu – slovenskú tradíciu teórií Dionýza Ďurišina.²

Recepcia nového výskumu cez prizmu ideológie

Keďže v mojom prípade ide o výskum doposiaľ tabuizovaných, teda aj v oblasti vlastnej kultúry a literatúry neznámych, epoch a autorov, zmlčovanych v minulom režime z politických dôvodov, výsledky výskumu a publikácie sú pre jednu časť recipientov objavné a podnetné, prijaté s nadšením, pre inú časť sú však neakceptovateľné... Za zmienku stojí, že nejde vždy o tie isté skupiny recipientov. Tieto sa menia a preskupujú vždy inak so zmenou skúmaného autora. Ak je na Slovensku (možno aj inde) tak silno zakorenená recepcia (nielen) výskumu cez prizmu ideológie, je na mieste otázka, načo je vedecký výskum a podrobná argumentá-

¹ BÁTOROVÁ, Mária: *Roky úzkosti a vzopätia*. Bratislava: Causa editio, 1992.

² BÁTOROVÁ, Mária: *Kontextualizácia literárneho diela: K postaveniu antropologického výskumu osobnosti a diela*. Slovak Review 13, 2004, č. 2. V roku 2012 bol pri Ústave filologických štúdií Ped.F UK založený Kabinet Dionýza Ďurišina, výskumné pracovisko, ktoré vedie autorka tejto štúdie spolu s prof. Ivom Pošpišlom, s ktorým cez projekt KEGA každoročne usporadávajú medzinárodné komparatistické konferencie, zborníky z nich vychádzajú v novozaloženej edícii Komparatistické štúdie, iniciovala študijný predmet Porovnávacía literatúra.

cia. Po prvých prácach (ešte literárnohistorických) som si položila otázku: *Pre koho literárny vedec podstupuje dlhé hodiny namáhavého skúmania, ciest do archívov, zbierania a systemizovania materiálu, úvah a kombinácií, zmysluplnej a aj zaujímavej štruktúry podania atď.? Záver a odpoveď boli nasledovné: pre domáce publikum by to nebolo potrebné. Až na malé výnimky tu „každý všetko vie“ a potom: čo nečítal už v niektorej kanonizovanej knihe (prepisy prepisov), to mu nejde „do ucha“. Nové je pre neho komplikované a zbytočné (v zmysle neupotrebitel'né). Doložiť by som to mohla viacerými výrokmi. Pars pro toto spomeniem kolegyňu – komparatistku, ktorá 5–10 rokov po vyjdení monografie *J. C. Hronský a moderna* opakovane milo hovorila: „*Musím si už prečítať toho tvojho Hronského.*“ Aj známy nástupca Ďurišina, súc pohltentý najmä teóriou, videl v Hronskom a spektrom porovnaní jeho diela s európskou a mimoeurópskou literárnou produkciou len „ďurišinovskú typológiu“ a „vantieghemovskú metódu“ azda podľa uvedenia pojmu „moderna“ (?).³ Niekoľko „odborných“ recenzií vyšlo z pera mladých začínajúcich literárnych vedcov, ktorí intuitívne cítili potenciál tejto novej komparatívnej metódy, ale nikto z nich sa ju neodvážil teoreticky uchopiť a ostali pri pozitívnom, no len informatívnom type recenzie. Naproti tomu nelenili doktorandi starých kolegov, ktorí súc inštruovaní svojimi vedúcimi prác, kriticky a negatívne – žiaľ, len z ideologických pozícií – referovali o tomto novom výskume. Až literárny teoretik strednej generácie docent na banskobystrickej Univerzite Mateja Bela Ivan Jančovič v posudku štúdie doktorandky (v roku 2013/2014), ktorá sa odvolávala na moju metódu, ale ju nepoužívala, teda sekundárne, charakterizoval túto metódu ako „... ťažkú – zložitú, ktorá analyticky zachytáva detail konkrétneho literárneho diela, interpretuje ho v súvislosti s autorskou koncepciou diela a v mnohorakých spoločensko-politických súvislostiach a vypracúva ho v rámci interdisciplinárnych makroštruktúr v sieti iných kanonizovaných paradigiem“. Čítajúc tento posudok, som si uvedomila, že v rámci slovenskej literárnej vedy sa moja nová metóda aj reálne recipuje a dávajú sa jej isté teoretické parametre, s ktorými sa ako výskumníčka môžem stotožniť. Samozrejme, závažným ukazovateľom boli pre mňa aj vydania monografií a na ne nadväzujúce postupové obhajoby, s nimi spojené oponentské posudky, ako aj vydanie monografie v renomovanom zahraničnom vydavateľstve Peter Lang v roku 2004 s distribúciou do celého sveta, ktoré bolo ocenené prémieu*

³ *Littérature comparée* sa má podľa Van Tieghema zaoberať výlučne dokázateľnými vzťahmi, t. j. literárnymi kontaktmi medzi dvoma alebo tromi kultúrnymi oblasťami, zatiaľ čo predmetom *littérature générale* majú byť komplexné internacionálne javy ako klasika, romantizmus, alebo symbolizmus.

SAV a LITFONDU. Tento vývin recepcie, do ktorého patria aj pozvania na konferencie či pozvané prednášky, alebo štúdie publikované v zahraničných karentovaných časopisoch, sa takto pre mňa úspešne zavŕšil až 10–25 rokov po publikovaní prvých analytických štúdií o Hronskom v deväťdesiatych rokoch a slovenskej verzii monografie *J. C. Hronský a moderna. Mýtus a mytológia v literatúre* (Veda, 2000).

Ak sa teda vrátim v rekonštrukcii vlastných výskumných úsilí na ceste ku porovnávacej literárnej vede, po diverzných reakciách na Slovensku na výskum tabuizovaných tém, na začiatku bola otázka: *Aký má vedecký výskum zmysel a pre koho výskumník vlastne skúma?* Naivnú predstavu, že vedecký výskum má priniesť nové poznatky, som si zachovala dodnes. Takisto sa nazdávam, že opakovanie už prečítaných, najmä lukratívnych cudzích teórií a ich mechanická aplikácia na domáce kultúrne prostredie, akoby boli samospasiteľné, je kamufláž a podvod. Povrchnosť príjemcov totiž utvrdzuje netvorivých preberačov – svetlonošov a spasiteľov našej bezradnej literárnej vedy – v ich genialite, ba v niekoľkých prípadoch sa vážne hovorí o nich ako o pôvodcoch myšlienok, ktoré priniesli – preložili, alebo používajú..., čo je smiešne. Pre túto nezrelú a aj nedôstojnú vedecko-výskumno-spoločenskú situáciu v našej vede žiadne nové teórie nevznikajú...

Na samom počiatku rozhodovania sa pre komparatistiku bolo teda vedomie, že malé literatúry, ako je slovenská, sú síce prekladateľskými veľmocami, to znamená prijímajúcimi, ale ako členovia medzinárodného kultúrneho spoločenstva nevykazujú žiadny prínos, ba keď ide o Slovensko, ostávajú neznáme, pretože počas svojej existencie vždy boli súčasťou iných mocenských, najmä ideologických hegemonií (uhorskej, nemeckej, českej a sovietskej).⁴ Ako germanistka, prednášajúca tri roky o tejto neznámej kultúre a literatúre na slavistike nemeckej univerzity, som si často uvedomovala túto situáciu aj vtedy, keď som povedzme oslovila niektoré veľké kníhkupectvo, ktoré bežne uvádzalo zahraničných autorov, aby pozvalo čítať kvalitou tvorby porovnateľných slovenských popredných autorov, ani raz sa to nepodarilo.⁵

Ideálnym sa mi videl v tomto stav vedy v archeológii, kde aj za socializmu bol okamžitý záujem už o nálezy (nielen o ich interpretácie), ktoré

⁴ BÁTOROVÁ, Mária: *Slovak literature and culture from the „postcolonial“ perspective*. Primerjalna književnost (Ljubljana) 37, 2014, č. 3, s. 71–85.

⁵ V rokoch môjho pôsobenia ako „hostujúcej docentky“ na Univerzite v Kolíne nad Rýnom (1995–1998) sa podarilo viackrát zorganizovať čítania autorov a vedecké kolokviá našich vedcov v spolupráci s veľvyslanectvom v Bonne, vďaka osobej angažovanosti veľvyslancu, jeho excelencie Pavla Hamžíka.

sa vykopali na Slovensku. Táto základná vedecká zvedavosť mi v oblasti svetovej literárnej vedy vždy chýbala. Chápala som aj vtedy literatúru ako umelecký artefakt, ktorý „svedčí“, podáva správu o prostredí, v ktorom vzniká, o živote ľudí, ktorí tam niekde v diaľke žijú... Okrem toho sa tento základný nezáujem zahraničných literárnych vedcov prejavuje aj ne-citovaním výsledkov výskumu slovenských literárnych vedcov. Prítom sa práve citácie v postkomunistických krajinách pokladajú za ukazovatele relevantnosti výskumu a jeho rezonancie, kladie sa na ne dôraz aj pri prijímaní projektov, ktorými sa materiálne zabezpečuje výskum, alebo pri klasifikačných postupoch jednotlivých vedcov. Preto je naša prítomnosť a prezentácia našich špecifických tém prepojených na zažitý a bežný kánon na zahraničných konferenciách nevyhnutná.

Nezáujem o našu kultúru, ktorý som permanentne zažívala, niekedy prerušil úspech – záujem cudzieho publika, keď sa mi cez ambasádu či univerzitu podarilo zorganizovať interdisciplinárne konferencie našich vedcov (dvakrát: na univerzite Georga Augusta v Göttingene, 1995; na Univerzite v Kolíne n/Rýnom, 1998) alebo čítanie spisovateľov, alebo som sama čítala zo svojej tvorby. Tiež som si začala uvedomovať jednoduchý metodický postup pri vyučovaní, Komenského zásadu postupnosti od známeho po neznáme ako univerzálny, čiže vysvetľovať v cudzom prostredí veci na ich vlastných príkladoch, na ich literatúre, vzbudiť povedzme záujem, slovíčkom „ako“, ale aj, prečo je niečo odlišné... Samozrejme som zistila, že jedno meno predsa v nemeckom prostredí rezonuje – Dionýz Ďurišin.

Ako doktorandka v Literárnovednom ústave SAV som recenzovala jeho práce, ale až cez vyššie popísanú skúsenosť som začala čítať jeho teórie znova a našla som jeho teoretickú inštrukciu o možnostiach začleňovania tzv. malých literatúr do svetovej literatúry. Podobné demokratické tendencie boli leitmotívom úvah komparatistického kongresu v roku 1967.⁶

Otázne bolo, aký spôsob komparácie a následnej prezentácie zvoliť, keďže v dejinách komparatistiky od počiatku existuje množstvo spôsobov, ktoré sú aj teoreticky zdôvodnené, no dodnes nie je ani jedna metóda záväzná.

Rozhodla som sa pre veľmi komplikovaný, no podľa mňa jediný možný a aj teoreticky legitímny spôsob: do už kanonizovaného – etablovaného radu diel svetovej literatúry⁷ včleniť diela neznámej slovenskej literatúry.

⁶ Hlavnou témou kongresu komparatistiky v roku 1967 boli úvahy o tzv. malých literatúrach, ich recepcii a začleňovaní do paradigiem svetovej literatúry.

⁷ Pozri ĎURIŠIN, Dionýz: *Čo je svetová literatúra?* Bratislava: Veda, 1993.

Aj keď dejiny komparatistiky vykazujú 18. a 19. storočie ako čas, v ktorom sa realizovala individualizácia národov a autorov, ako živná pôda pre komparatistiku, môj výskum je vo výsledku opačný – nadnárodný, skôr príbuzný s paralelnými veľkými syntézami z obdobia romantizmu, ktoré vyvažovali skúmanie z čisto národného hľadiska. Podľa môjho názoru môže byť pre porovnávaciu literárnu vedu inštruktívne aj to, čo je v tom ktorom období pre literárne umenie spoločné, príbuzné, a teda v tom ktorom čase univerzálne a nadnárodné. Je len samozrejme a preukázateľné, že táto univerzálna problematika má všade iné a vlastné riešenia.

Na základe nájdenia spoločných znakov bolo možné zaradiť do kánonu niečo nové – slovenskú literatúru, ktorá vlastne vo vedomí zahraničnej literárnej vedy – komparatistiky absentovala. Nebolo však možné vykonať to en bloc, ani podľa žánrov, ani podľa smerov, pretože v známych všeobecnostiach by sa stratili preukazné a dôkazové hodnoty. Materiálovou bázou výskumu sa teda stala selektívne reprezentatívna vzorka relevantných domácich, európskych i mimoeurópskych naratívov a ich fikčných – umeleckých podôb. Bolo potrebné vytypovať pars pro toto jedného spisovateľa a z jeho diela len isté artefakty (z produkcie Hronského romány), tie nanovo interpretovať (bez ideológie) a porovnať s kanonizovanými dielami svetovej literatúry. To však znamenalo, tieto diela svetovej literatúry vybrať, znova v origináli alebo v preklade prečítať, urobiť z nich výber, analyzovať ich a aj preštudovať k nim relevantnú sekundárnu literatúru. Aj v domácej, aj v zahraničnej „vzorke“ bolo potrebné usilovať sa zachovať historický kontext vybratých diel aj autorov, to znamená nenasadzovať im aktuálnu „interpretačnú masku“.⁸

V tejto súhrnnej monografii referuje o rozpade tradičnej porovnávej vedy na tzv. klasickú komparatistiku, ktorá sa zaoberá kontaktológiou a typológiou vo vzťahu jednotlivých národných literatúr, a na novú disciplínu, ktorej predmet a pracovné metódy zachytia oblasť medziliterárnych zákonitostí, t. j. národnú literatúru k svetovej literatúre. Ďurišinov metodologický vývoj od referátu na 5. kongrese porovnávacích literatúr AILC v Belehrade (1967) až po súčasnosť predstavuje prekvapivú a zároveň logickú cestu. Zavrhuje klasickú komparatistiku, odmieta jej terminológiu vrátane pojmu „vplyv“ a v *Teórii literárnej komparatistiky* (1975) navrhuje náhradný pojem recepcia – kreácia. Nadväzuje na historickú poetiku A. N. Veselovského a štrukturálne myslenie Franka Wollmana a Mikuláša Bakoša. Z tejto metodologickej orientácie sa formovala predstava modernej literárnej komparatistiky ako porovnávej historickej poetiky zameranej namiesto genetických „vplyvov“ a „kontaktov“ na výskum typologických analógií, pre ktoré Ďurišin v súlade s V. M. Žirmunským používal pojem konvergencia.

⁸ Univerzitná knižnica v Kolíne n/Rýnom mi poskytla knihy, ktoré by som v našich knižniciach nemala šancu čítať. Trojročné štúdium mi takto otočilo výskum-

Interpretácia diela slovenskej literatúry bola už v prvej fáze literárnohistorická v zmysle využitia archívov, dobových interview, korešpondencie atď. a heuristická, vychádzajúca z konkrétnej textovej analýzy s využitím teoretickej inštrukcie Zorana Konstantinoviča o nutnosti prepojenia skúmaného textu interdisciplinárne, aby sa ukázali nielen jeho estetické, ale aj sociologické, filozofické a iné hodnoty. Bolo potrebné výsledky takto zameraného výskumu publikovať. Keďže išlo o spisovateľa J. C. Hronského, ktorého osobnostná mnohorozmernosť bola nezvyklá v slovenskej kultúre (spisovateľská tvorba vo všetkých žánroch, maliarske umenie a podnikateľské schopnosti), a o nové čítanie – analýzy jeho románov, jeho dielo bolo vhodné na komparáciu. Zároveň som však ako autorka spracovania tabuizovaných tém po publikovaní musela konštatovať, že autor Hronský ostal v literárnovednej oblasti aj v období demokracie po roku 1989 persona non grata ako autor s nepravdivými pečaťami bývalého režimu: nacionalista, tradicionalista, režimový autor prvej Slovenskej republiky, emigrant atď. Zaoberať sa jeho životom a dielom znamenalo nechať si nalepiť všetky jeho atribúty a riskovať, že „politicky pokrokoví“ kolegovia, hoci aj mali v študijnej kombinácii slovenskú literatúru, tento vo vedeckých časopisoch a zborníkoch oficiálne publikovaný nový výskum nebudú čítať a sledovať.⁹

Útechou v slovenskej ideológii postihnutej vede sú mi, ako je to už u nás tradične zažitá, zahraničné kontakty: Univerzita Georga Augusta

---

nú optiku od striktného literárnohistorického skúmania k širšej komparatívnej báze. Toto štúdium mi však poskytlo aj iné videnie kontextov a priviedlo ma k metóde výskumu historických okolností umeleckých javov tak, ako ich skúma povedzme Quentin Skinner, ktorého štúdie nabádajú „ponoriť“ sa do skúmaného obdobia a tam rekognoskovať atribúty skúmaného priestoru a času, teda upustiť od časovo aktuálnych predpokladov a úsudkov.

⁹ Keď potom ako nový teoretický koncept literárnej komparistiky na Slovensku vyšla monografia *Hronský a moderna. Mýtus a mytológia v literatúre* (Veda, 2000) a doplnená verzia vo vydavateľstve Peter Lang 2004, mladá recenzentka z Ústavu slovenskej literatúry SAV po napísaní a publikovaní recenzie na slovenskú verziu bola prevapená, že „pod“ komparatistickými štúdiami boli publikované podrobné analýzy jednotlivých Hronského románov. (Tieto boli v monografii samozrejme citované, čiže zo strany recenzentky išlo o povrchnú recepciu.) Iný prípad čisto ideologického zaznávania tejto výskumnej práce (slovenskej verzie z roku 2000) predstavuje verejné (pred komisiou) odporúčanie „odborníka“ – člena komisie doktorandovi, aby necitoval z tejto práce... Rovnako už spomínaná poznamka kolegyně tiež komparatistky, ktorú preniesla verejne po niektorej z ústavných diskusií niekoľko rokov po vyjdení monografie: „*Musím si už prečítať toho tvojho Hronského.*“ Iným typom ideologického zaznávania bola ignorancia a ticho.

v Göttingene, Univerzita v Kolíne nad Rýnom, Masarykova univerzita v Brne, Katedra porovnávacej literárnej vedy na Rúrskej univerzite v Bochume, komparatistický časopis *Primerjalna književnost* v Lubl'ane.

Od otázky recepcie výskumu, ktorá je veľmi dôležitá, pretože korektné uznanie dáva silu do ďalšej práce, sa však vráťme k identifikácii vlastnej porovnávacej metódy.

Identifikácia porovnávacej metódy (pokračovanie)

Po publikovaní jednotlivých textových analýz Hronského románov, ktoré zbavili autora nálepiek a ukázali ho vo vzorke vybratých diel ako autora moderného a vo formách umeleckého prejavu výnimočného, sa mi ukázala na vnútornej „mape“ predstava problémov, ktoré sa ako výrazné topoi u Hronského neustále opakujú: násilie v mnohých mikro- a makroštruktúrach, jeho pendant utrpenie, ostrakizácia – outsiderstvo, vzťah k majetku, k domu a zemi, láska v mnohých – až tragických podobách (vzťahový troj- až štvoruholník), vina a hriech, žena ako vampír, zmysel životnej absurdity a jej prekonávanie, význam humoru a ironie priamo v poetike románov a iné, azda menej podstatné, životné a literárne situácie. Na základe nich som Hronského priradila k moderne, o ktorej som si musela všetko potrebné naštudovať. Moderna ako novoromantický a duchovný prúd bola v bývalom režime dlhodobo opomínaná. Zložitý problém vzniku, jednotlivých fáz a mnohých definícií moderny je na tomto mieste potrebné podčiarknuť. Nakoniec som sa priklonila k chápaniu moderny v teóriách W. Welscha.¹⁰ Štúdium parametrov moderny a jej jednotlivých fáz podstatne zmenilo tradičnú maticu chronológie v mojej predstave. Za 27 rokov sú to štúdie – úvahy, ktoré prevažne v tejto forme nie sú súčasťou mojich monografií. Boli to referáty na konferenciách k nejakej závažnej otázke, publikované v zborníkoch a súhrnne sú v roku 2014 jednou kapitolou knihy esejí *Medzi ideálom a ničotou*.¹¹ Zaoberajú sa otázkami: kontinuity a diskontinuity literárneho procesu, kánonu, periodizácie, alternatívneho umenia, „vnútornej emigrácie“ a disentu, vzťahom: identity a umenia, etiky a umenia, pravdy a umenia, náboženstva a umenia, filozofie a umenia.

¹⁰ WELSCH, Wolfgang: *Unsere postmoderne Moderne*. Weinheim: VCH Acta humaniora, 1987, s. 65–79. Aj v češtine: *Naše postmoderní moderna*. Prel. Ivan Ozarčuk a Miroslav Petříček. Praha: Zvon, 1994.

¹¹ BÁTOROVÁ, Mária: *Medzi ideálom a ničotou*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2014, s. 411–496.

Potreba strešného pojmu

Moderna sa stala takto strešným pojmom, v jeho priestore som rekognoskovala typy spisovateľov a diel, ktoré by som mohla paralelizovať s dielom Hronského. Tak ako René Wellek, René Étiemble a aj Dionýz Ďurišin či z mladších Ivo Pospíšil, som proti eurocentrickému zúženiu pojmu literatúry a zasadzujem sa za komparatistiku, ktorá by skúmala *svetovú literatúru ako literatúru celého sveta*. Tak vznikali užšie a širšie okruhy konexií diela J. C. Hronského, ktoré vykazujú rovnaké topoi v rámci vývinových fáz, ale aj všeobecnej esteticko-sémantickej bázy moderny: motív viny (F. M. Dostojevskij: *Bratia Karamazovci* a J. C. Hronský), motív outsidera v americkej a slovenskej moderne (W. Faulkner: *Augustové svetlo* a romány J. C. Hronského), motív hľadania vlastného miesta na zemi, civilizačný čin v nórskej a slovenskej literatúre (K. Hamsun: *Požehnanie zeme* a Hronského *Jozef Mak* a *Andreas Búr Majster*), podvedomé sily ovládania človeka človekom a pôsobenie podvedomých síl v nemeckej a škandinávskej literatúre (Th. Mann: *Doktor Faustus*, A. Strindberg, A. Schnitzler, S. Zweig, S. Márai plus výtvarné dielo E. Muncha a romány J. C. Hronského), irónia a humor ako významný inštrument voči bezduchým schémam a násiliu (W. Gombrowicz a J. C. Hronský), aj v tvorbe pre deti (K. Čapek, E. Kästner a J. C. Hronský).

Okrem životných situácií, ktoré v rozličných kútoch sveta umelecky riešila literárna moderna, vyplývali z tohto výskumu isté sociologické a filozofické závery na pozadí celkom konkrétnych historických udalostí, napríklad vzniku totalitných režimov (*Dr. Faustus* ako reakcia Th. Manna na fašizmus, *Svet na Trasovisku* ako reakcia J. C. Hronského na prichádzajúci komunizmus a pod.). Tu sa mi naskytla príležitosť využiť rozličné teórie súčasných sociológov (Pierra Bourdieua s jeho teóriou „pol'a možností“, J. Habermasa s teoretickou inštrukciou možností malého (aj národa) a začlenenia jeho kultúry, literatúry), filozofov (P. Ricoeura, M. Foucaulta), etnológov v otázkach tradície, náboženstva, mytológie a mýtu (K. Kerényi, C. L.-Strauss, R. Bednárík a i.)... Mnohovrstevnosť štruktúry textu, ktorá umožňuje jeho mnohovýznamovosť a rozsahovú skratku, ma priviedla k špecifikácii a typológii symboliky a symbolu v Hronského dielach.

Do mozaiky metodických krokov už i tak zložitej metódy výskumu takto vstúpil interdisciplinárny aspekt.

Komparatistická imagológia a symbolická rovina literárneho diela

Vo vývine Hronského sa v neskoršom období nachádza aj román, ktorý by sa dal dobre interpretovať z hľadiska komparatistickej imagológie: *Svet na Trasovisku*. Dielo má podivnú históriu vzniku a v zjednodušenosti postavy Martina Hrančoka sa vôbec nepodobá zložitým psychologicky prepracovaným postavám iných Hronského románov. Bolo by možné sa nazdávať, že niekto román za autora dokončil, prepísal a pod. Jediná živá – „hronskovsky“ spracovaná – postava je v tomto románe Zuza Rybárová, ktorú „korektor“ Hronského azda nepovažoval za dôležitú. Ale to je len hypotéza. Výsledný obraz románu – Slovensko ako Trasovisko sveta – a postava hlavného protagonistu Martina Hrančoka sú neskutočné, a ako spisovateľov „odkaz domov“ z emigrácie pôsobia v slovenskej kultúre len ako rarita.

Uvádzanie výsledkov výskumu na medzinárodnú literárnovednú scénu

Takto spracovaného Hronského som vyše desať rokov v rozličných fázach prezentovala rok čo rok na rôznych slavistických¹² a komparatistických konferenciách, na komparatistike v Lubľane, v Brne, vo Viedni či na komparatistike Ruhrskej univerzity v Bochume. Monografia, ktorá vyšla v Peter Lang v roku 2004, bola mojou „vstupenkou“, každý považoval takto spracovanú pre cudzincov novú tému za zaujímavú, priniesla mi nové kontakty a spoluprácu. (Napr. riaditeľka inštitútu bochumskej komparatistiky, významná nemecká literárna vedkyňa M. Schmitz-Emans prišla v roku 2009 s prednáškou o Labyrintoch a odvtedy prináša nové témy na naše komparatistické konferencie v Kabinete Dionýza Ďurišina.) Tento proces priniesol však aj jednu vážnu požiadavku: založiť edíciu prekladov slovenskej klasiky, výberu diel nielen vedeckých kníh, ale aj pôvodnej tvorby do niektorého zo svetových jazykov.¹³ Založenie

¹² V Lubľane na konferencii 5.–7. 12. 2002 známy maďarský slavista István Fried vystúpil v diskusii proti mojej interpretácii Hronského diel ako diel moderny. Žiaľ, jediný argument, ktorý uviedol, bol, že „za socializmu sa Hronský interpretoval ako rurálny autor“ a podľa neho to takto má ostať. Príspevok z tejto konferencie vyšiel pod názvom *Roman der europäischen Moderne*. In: Slovenski roman. Mednarodni simpozij Obdobja 21 – Metode in zvrsti Ljubljana 5.–7. December 2002. Ljubljana: Univerzita v Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2003, s. 361–369.

¹³ Otázky na zahraničných vedeckých fórach v diskusiách o diele Hronského sa totiž týkali aj možnosti prečítať si jeho zaujímavé dielo. A tu som musela uviesť

takejto edície je ďalším legitímnym a legitimizačným krokom prezentácie našej literatúry na zahraničných fórach. Je známe, že komparatista má aspoň pasívne ovládať niektoré dva zo svetových jazykov: angličtinu, francúzštinu alebo španielčinu, no jazyk malého národa sa málokto naučí. Na svoju prezentáciu si malé kultúry musia nájsť prostriedky, inak nebudú v povedomí iných kultúr existovať.

Splnené ciele a reálny výsledok výskumu predmetnej porovnávej literárnovednej teórie

Cieľ, ktorý som si stanovila na začiatku výskumu, sa týmto splnil. Do paradigiem moderny sa zaradil J. C. Hronský, nie mechanicky, ale preukazne a doložene a s ním sa v mozaike diel a autorov objavil malý kus doposiaľ neznámej – slovenskej – literatúry.

Paradigma moderny podľa H. Motekata: *Experiment und Tradition*. Frankfurt a. M., 1962, s. 70ff. E. Dujardin: *Les Lauriers sont coupés* (1888), A. Schnitzler: *Leutnant Gustl* (1900), R. Beer-Hofmann: *Der Tod Georgs* (1900), M. Proust, J. Joyce, W. Faulkner, R. Musil, A. Huxley, J. P. Sartre, T. Mann, H. Broch, A. Gide, T. S. Eliot.

Paradigma podľa D. Fokema – E. Ibsch: *Modernist Conjectures: A Mainstream in European Literature, 1910–1940*. New York, 1988: J. Joyce, T. S. Eliot, W. Woolf, V. Larbaud, M. Proust, A. Gide, I. Svevo, R. Musil, Ch. E. du Peron, T. Mann.

Paradigma moderny podľa M. Bátorovej: *Jozef Cíger Hronský und die Moderne*. Frankfurt/M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien 2004: F. M. Dostojevskij, A. Strindberg, S. Márai, A. Schnitzler, S. Zweig, W. Faulkner, J. C. Hronský, Th. Mann, K. Čapek, E. Kästner, K. Hamsun, W. Gombrowicz.

No nielen to. Týmto výskumom sa reálne odhalili a zrušili viaceré kliše a predsudky, ktoré vznikli na základe politicko-spoločenských manipulácií, ktoré sú vždy súčasťou totalitných režimov zasahujúcich do literatúry, literárnej vedy a oblastí, ktoré sa považujú za ideologickú podporu existujúceho politického režimu.¹⁴

---

rok posledného prekladu (1933), teda v medzivojnovom období, čo malo samozrejme ideologické príčiny. Pokúšala som sa, a stále mám nádej, že sa to podarí, založiť edíciu prekladov slovenskej modernej „klasiky“.

¹⁴ Hugo Dyserinck v článku *Komparatistická imagológia* vysvetľuje vznik a vývin tejto disciplíny od Carrého cez L. P. Betza a Baldenspergera, Hazarda, jeho etablovanie po druhej svetovej vojne (zjavne z politicko-ideologických dôvodov, aj

Využitie metódy

Typ vyššie analyzovanej a charakterizovanej komparatistickej metódy som použila čiastočne redukované aj v ďalších monografiách. V monografii *Paradoxy Pavla Straussa* (2006) je kapitola, ktorá porovnáva po nemecky písanú poéziu Pavla Straussa z medzivojnového obdobia (1936/1937) s jeho dobovými vzormi F. Werflom a R. M. Rilke. V monografii *Domínik Tatarka slovenský Don Quijote* (2012) sú dve porovnávacie kapitoly: porovnanie Tatarkovho diela s dielom českého disidenta L. Vaculíka a s dielom Alberta Camusa.

Obe menované monografie a porovnávané súvislosti sú na rozdiel od porovnaní Hronského nielen typologické, ale aj genetické.

Politikum porovnávacej metódy

Toto úsilie zaradiť slovenskú literatúru do paradigiem všeobecne vo svete známych diel moderny sa dialo a deje v čase globalizácie, v ktorej sa majú zachovať špecifiká jednotlivých kultúr. Ešte vždy však badať dávno prekonané opačné úsilia, vidieť slovenskú literatúru ako súčasť inonárodných, najmä maďarských umeleckých úsilí – pod rúskom výskumu zmiešaných území a tzv. menšinových literatúr sa kladie dôraz na zmiešané územia a vyžarovanie maďarského elementu na územie „Horného Uhorska“, čo síce je v pohraničných, a tým aj kultúrne zmieša-

---

keď to Dysernick popiera. Správne však uvádza, že obrazy sú úzko späté s obsahom a formou diela, a tak aj čisto literárnym problémom). Imagológiu určuje ako „nadnárodný“ odbor určený práve k odideologizovaniu myslenia. O. i. sa siluje uchopiť formy prejavu obrazov (aj sebaobrazov), ich vznik a pôsobenie. „Treba... zdôrazniť, že *‘mimoliterárny’ význam (týchto autoimages by mohol prispieť k tomu, čo by mohlo neskôr byť ozajstnou vedou o kolektívnych vlastnostiach, či sa to už označí ako etnopsychológia alebo inak) nemôže byť dôvodom, aby sa takéto práce s literárnym materiálom pokladali za nenáležité... Nielenže pre literárnu vedu nie je hanbou, keď prispieje svojim výskumom k lepšiemu vzájomnému porozumeniu národov, ale bolo by neospravedlňiteľné, keby sa pri výskume literárneho diania zatvárali oči pred možnosťou poznania len preto, že by mohlo viesť k výsledkom, ktoré majú iný než estetický význam. Tieto možnosti sú v o.i. nielen dané, ale jej možné výsledky sa dajú využiť aj mimo literárnej vedy.“ DYSERINCK, Hugo: *Zur Sonderstellung der französisch schreibenden flämischen Autoren der Generation 1880*. In: Actes du IV Congrès de l’AILC, Fribourg 1964, s. 309–316. Spracované v KOPRDA, Pavol – GÁFRIK, Róbert (eds.): *Medziliterárny proces VII. Teórie medziliterárnosti 20. storočia II*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2010, s. 437–451.*

ných oblastiach možné, ale nie celoplošne a základne. (Ako príklad môže poslúžiť dizertácia R. Deákovej o diele L. Grendela a i.) Kým česká literárna veda už upustila od subsumovania slovenskej literatúry do svojich paradigiem, maďarská sa ešte vždy o to pokúša.

Isteže je metóda komparatistiky, ktorá je predmetom identifikácie v tejto štúdií, v tomto zmysle aj politická, no predovšetkým je transparentná, a tým overiteľná. Jej prínosom je takto nielen objavovanie nových kvalít slovenskej literárnej tvorby vo vnútri slovenskej paradigmy literárnych diel, tak ako sa to deje pri bežnom, zaužívanom výskume v domácej literárnej vede, ale zvyrazňuje aj legitímnosť prítomnosti slovenských literárnych artefaktov vo svetových literárnovedných paradigmách. Takto zameraný výskum mal teda dvojaký zmysel: a/ do vnútra vlastnej literatúry ukázal toho ktorého spisovateľa v novom, nezvyčajnom svetle; b/ navonok, keď išlo o prezentácie na zahraničných fórach v podobe referátov. Táto druhá časť je obzvlášť ťažká kvôli cudzím jazykom, do ktorých je potrebné výskumnú problematiku preložiť či nechať preložiť, vycestovať a prezentovať ju v cudzej krajine a kultúre, tam ju aj publikovať, s čím súvisia ďalšie a ďalšie povinnosti.

Objavenie teórie H. H. Remaka v roku 2011 ako satisfakcia vlastnej metódy

Dostávam sa v mojom referovaní o rezonancii vlastnej komparatistickej metódy k fáze satisfakcie, ktorá síce prichádzala najmä v zahraničí, no na domácej pôde (okrem obhájenia najvyšších vedeckých a pedagogických titulov) ostávala zatiaľ rozpačitá a nekomentovaná.

Až v roku 2011 som v priebehu štúdia za jeden rok pobytu v knižnici Rúskej univerzity v Bochume, v oddelení porovnávacej literárnej vedy natrafila okrem iných svetových mien na meno H. H. Remak, ktoré sa okrajovo spomína aj v slovenských komparatistických kompendiách. Tieto sa však držia v tradičných teoretických rámcoch a každý nový typ výskumu považujú za podozrivý a nevedecký.

Cez bližšie poznanie teórií H. H. Remaka som zistila, že metóda podobná „mojej“ je publikovaná už od šesťdesiatych rokov minulého storočia. S jej legitimizáciou mal však Remak podobné problémy, ako som ich pri reflektovaní svojej výskumnej práce popísala vyššie. Remak pestoval a presadzoval svoju metódu na katedre porovnávacej literárnej vedy, germanistiky a stredo európskych štúdií, ktorú viedol v Amerike: porovnávacia literatúra podľa neho nie je výskum vplyvov, považuje ju za výskum

literatúry z nadnárodného hľadiska, za výklad literatúry, ktorého výsledky majú byť „významuplné“. Zoznam autorov a diel, ktoré takto zameraný výskumník používa, je nekonečný. Závery výskumu nepovažuje za nemenné a tie isté údaje je potrebné vysvetľovať vždy nanovo. Každá ďalšia generácia to aj robí. Táto metóda znamená podľa Remaka „nadľudskú prácu“, pripúšťa rozličné metódy prístupu k textu. Prístupy sú rovnaké, ako v každom inom literárnovednom výskume, no v porovnávacej literatúre ide o špecifické otázky a tie si potom vyžadujú pre ňu osobitné právomoci a „osobitné poprepájanie metód“.¹⁵

Nemecké komparatistiky, ako povedzme bochumská, majú vo svojich programoch nielen Ďurišinovu typológiu, ktorou sa začína štúdium komparatistiky, ale aj Remakovu (1916–2009) teóriu. V úvode kompendia sa uvádza: „*Vedec – jedno, či je komparatista, alebo robí len filozofiu – si musí určiť svoju metodológiu. Komparatista sa musí rozhodnúť z praktických dôvodov, či bude zdieľať rigorózne francúzske poňatie, alebo sa prikloní k názoru H. H. Remaka (1916–2009), profesora komparatistiky a germanistiky a západných európskych štúdií, v ktorého očiach: „Komparatistika je štúdium literatúry presahujúce cez hranice jednej krajiny a je to štúdium vzťahu medzi literatúrou a inými oblasťami vedomostí a viery, ako je napríklad umenie, filozofia, história, sociológia a iné vedy, náboženstvo atď. Stručne povedané je to teda porovnanie jednej literatúry s inou alebo s inými a porovnanie literatúry s inými sférami ľudského vyjadrenia.“*

Podobným spôsobom sa vzťahuje k metódam výskumu porovnávacej literárnej vedy Peter V. Zima s dôrazom na vzťah komparatistiky a sociálnych vied. Upozorňuje na začiatky komparatistiky, keď sa vo Francúzsku vyvíjala spolu s filozofiou a sociológiou. Dialóg vedie s porovnávacou sociológiou, semiotikou, ekonómiou, právnou vedou. Toto nasmerováva komparatistiku na interkultúrne a jazykové vzťahy. Jej špecifikom je prepojenie jazyka, kultúry, spoločnosti a toto ju robí zaujímavou aj pre ostatné disciplíny. Zima rozoznáva šesť možností porovnávania: 1. ho-

¹⁵ Der Wissenschaftler – ganz gleich ob er Komparatist ist oder Einzelphilosophie betreibt – muß seinen methodologischen Stellenwert bestimmen. Der vergleichende Literaturwissenschaftler muß sich aus praktischen Gründen entscheiden, ob er die rigorose französische Auffassung teilen oder sich der Meinung Henry H. H. Remaks anschließen will, in dessen Augen: „*Comparative literature is the study of literature beyond the confines of one particular country, and the study of the relationships between literature on the one hand and other areas of knowledge and belief, such as the arts... philosophy, history, the social sciences, the sciences, religion, etc., on the other. In brief, it is the comparison of one literature with another or others, and the comparison of literature with other spheres of human expression.*”

rizontálne – vertikálne (to je historická os); 2. analogicky – kontrastne; 3. typologicky – geneticky. Hovorí o potrebe konštruovať porovnanie tak, aby viedlo ku konkrétnym poznatkom.¹⁶

Teórie H. H. Remaka, ale aj P. V. Zimu, opodstatňujú takto aj moju výskumnú metódu, zaštitujem sa nimi, ako je to tu, na Slovensku, nevyhnutné. Na druhej strane títo teoretici, takisto ako ja, používali len diskurzívny typ uvažovania o vzťahoch medzi jednotlivými literatúrami a literatúru videli ako umenie prepojené na život cez filozofiu, sociológiu, históriu, náboženstvo, iné vedy a autorské životné koncepcie.

Autorská životná koncepcia je pre túto metódu zaujímavá aspoň z dvoch hľadísk: a/ v socialistickej literárnej vede sa s kategóriou autora nerátalo, hľadanie autobiografických prvkov v diele/texte bolo neprípustné ako zbytočná a ničím nepodložená, a teda nevedecká psychologizácia. Minimálne od obhajoby mojej dizertačnej práce (1988) som sa však za pomoci archívov a korešpondencie pravidelne a celkom prirodzene pokúšala o presadenie tohto aspektu, povedzme v štúdiách o básnikoch tzv. katolíckej moderny (1992), v analýzach diel J. C. Hronského (2000), P. Straussa (2006), D. Tatarku (2012).

Samozrejme, že realizácia výskumu vo vytrvalej súčinnosti s takto chápanou autorskou kategóriou evidentnou v texte autora nenapomáhala k rešpektu k takto postavenej analýze, pretože bola v rozpore s prísne „vedeckou“ (t. j. väčšinou postštrukturalistickou) analýzou ako podkladom k vedeckým výsledkom. Aspekt takto postavenej analýzy bol okrem racionálnej úvahy podmienený a posilnený aj mojou spisovateľskou činnosťou a autentickým poznaním spisovateľskej tvorby. Vo vzťahu k autorskej koncepcii a podmienkam jej utvárania sa v súvisi so životnými podmienkami postupne v mojej tvorbe vytvoril aj literárny koncept „telu“ ako istých kultúrnych vrstiev vo vnútri každého človeka, príbuzných či odlišných, realizovaný beletristicky v zbierke poviedok *Tell* (1998).

Až neskôr som štúdiom dospela k poznaniu, že aj táto moja vedecká inštrukcia je legitímna a v sociológii sú už rozpracované teórie, ktoré sa priamo zaoberajú vzťahom človeka (autora) a jeho priamym kontextom, v ktorom žije. Tieto koncepty rozpracoval najznámejší francúzsky sociológ a etnológ svojej doby Marcel Mauss (1872–1950), ktorý žil dlhý čas

¹⁶ ZIMA, Peter Václav: *Komparatistik und Sozialwissenschaften. Komparatistik*. Heidelberg: Jahrbuch der Deutschen Gesellschaft für Allgemeine und Vergleichende Literaturwissenschaft 2004/2005, s. 47–62. Spracované v KOPRDA, Pavol a kol.: *Medziliterárny proces VII. Teórie medziliterárnosti 20. storočia II*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2010, s. 588–600.

v tieni svojho slávneho strýka E. Durkheima a ktorého teórie sú podľa súčasných sociológov výsostne aktuálne.¹⁷

Záver

Materiálovou bázou predmetného výskumu bola selektívne reprezentatívna vzorka relevantných európskych i mimoeurópskych, ako aj slovenských naratívov a ich fikčných – umeleckých podôb, ktoré sme skúmali cez prizmu motívov, ktoré v moderne možno považovať za významovo nosné.

V metóde ide teda v prvom rade o známu schému text – autor – čitateľ. Každý z týchto troch členov má svoj kontext literárnovedný: literárnoteoretický, literárnohistorický, literárnokritický s použitím hermeneutického kruhu¹⁸; antropologický¹⁹; sociologický²⁰; filozofický²¹; historický²²;

¹⁷ MAUSS, Marcel: *Soziologie und Anthropologie: Band 2: Gabentausch – Todesvorstellung – Körper Techniken*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, 2010. V tom pozri kapitolu 6: Die Techniken des Körpers, s. 199–218. Pôvodne: Paríž, 1950, 1973. Preklad H. Ritter.

¹⁸ Hermeneutický kruh má najmenej tri štádiá:

1. predporozumenie, s ktorým interpret k vysvetľovanému javu pristupuje;
2. hermeneutická skúsenosť, ktorá tomuto predporozumeniu nezodpovedá;
3. opravený model, s ktorým sa dá vrátiť k prvému kroku.

Hermeneutický kruh je jedným z hlavných pojmov hermeneutiky, vedy o výklade a porozumení. Na význam interpreta v procese porozumenia upozornil už Friedrich Schleiermacher, pojem hermeneutického kruhu vytvoril Wilhelm Dilthey. Originálnym spôsobom ho rozšíril Martin Heidegger v diele *Bytie a čas* (1927) a ďalej ho rozpracoval Heideggerov žiak Hans-Georg Gadamer v diele *Wahrheit und Methode* (1960). Pojem hermeneutického kruhu hrá významnú úlohu i v literárnej teórii a v ďalších spoločenských vedách, ktoré sa zaoberajú výkladom a interpretáciou.

¹⁹ Antropológia je pomerne mladá veda zameraná na výskum človeka, „veda o človeku“, vyvinula a usiluje sa zaviesť nové kategórie myslenia, pojmy ako priestor a čas, rozpor a protirečenie a i. Hľadanie objektivity sa deje na úrovni, na ktorej si tieto fenomény zachovávajú ľudský význam a intelektuálne a citovo ostanú zrozumiteľné individuálnemu porozumeniu. Z tohto aspektu sa antropológia približuje skôr k vede o kultúre. Nárokuje si na pomenovanie semiologická veda a zakladá si vedome na rovine významov. Pozri k tomu LÉVI-STRAUSS, Claude: *Strukturale Anthropologie I*. Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1981. Z toho 17. kapitola: Die Stellung der Anthropologie in den Sozialwissenschaften, s. 369–408.

²⁰ Aj cez otázku porozumenia je antropológia prepojená na sociológiu a na jej špecifickú zložku „Verstehende Soziologie“ založenú a definovanú Maxom Weberom či Wernerom Sombartom. Z vývinovej paradigmy tejto „chápacej sociológie“, načrtnutej W. L. Bühlom, sa opieram o štvrtú vývinovú líniu, ktorá sa ťahne od fenomenológie k jazykovo- filozofickému alebo lingvistickému u Petra

psychologický (psychoanalýza)²³ atď. Všetky tieto kontexty sa zúčastňujú na konečnom význame literárneho diela.

O takto konštituovanej metóde možno hovoriť aj ako o dekonštruktivistickej²⁴ porovnávacjej metóde. Zdôrazňuje sa tým vágnosť umelo

---

Wincha (vychádzajúceho z neskorého Wittgensteina), ďalej k hermeneutickému nábehu (ktorý reaktivoval H. G. Gadamer cez M. Heideggera), ktorého program v sociológii rozpracoval Jürgen Habermas alebo Paul Ricoeur. Podľa BÜHL, Walter L.: *Die alte und die neue Verstehende Soziologie*. In: *Verstehende Soziologie. Grundzüge und Tendenzen*. Zost. W. L. Bühl. München: Nymphenburger Verlagshandlung, 1972, s. 7–9.

- 21 Medzi sociológiou a filozofiou sa pohybuje diskurz P. Bourdieua, ktorý sa vyrovnáva s teóriami M. Foucaulta, s jeho „symbolickým štrukturalizmom“ a pojmom „pole strategických možností“. Zavádza „teóriu poľa“ s tézou, že „univerzá in-telektuálov sú sociálne mikrokozmy, ktoré majú vlastnú štruktúru a vlastné zákony“. Zavádza aj pojem „priestor možností“ charakterizovaný nasledovne: „... funguje na spoločnom systéme koordinátov a spôsobuje, že súčasní režiséri, aj keď nie sú vo vzájomnom vzťahu, sú určovaní objektívne ich vzájomným pomerom. Z tejto logiky sa nevymyká ani reflexia literatúry a umeleckých diel“. Premeny v tomto poli možno pochopiť len vtedy, ak poznáme špecifické zákony fungovania tohto poľa, t. j. stupeň jeho autonómie. Uvedomujúc si silné zjednotenie explikácie tohto problému, hovorí P. Bourdieu: „*Autori (v tom aj vedci), školy, časopisy atď. existujú len cez odlišnosti, ktoré ich rozdeľujú.*“ Používa Benvenistovu formuláciu: „*Odlíšovať sa a niečo znamenať je jedno a to isté.*“ Pozri BOURDIEU, Pierre: *Für eine Wissenschaft von den kulturellen Werken*. In: *Praktische Vernunft. Zur Theorie des Handelns*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag, 1998, s. 57.
- 22 Ak sa zaoberáme umeleckým artefaktom v istom historickom období, potom je potrebné „vnoriť sa“ do tohto obdobia cez dostupné práce historikov, alebo archívny materiál, korešpondenciu autora a i. a rekognoskovať výskumný „terén“ z dobového hľadiska. Ak by sme totiž posudzovali umelecký artefakt z aktuálneho súčasného hľadiska, spravidla dochádza k ideologickému významovému posunu. Pozri k tomu SKINNER, Quentin: *Visionen des politischen*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag, 2009. (Quentin Skinner je metodológ Cambridgskej historickej školy politického myslenia, ktorý od času penzionovania žije ako Kráľovský profesor modernej histórie v Londýne a učí, že charakter epochy sa vytvára tak, že sa ide do lokálnych a časových kontextov a z nich sa musia explikovať ako „jazykové deje“.
- 23 Keďže ide o výskum literárnej moderny, pozorovali sme vyžarovanie psychoanalýzy, ako nového významného odvetvia psychológie, z Viedenskej moderny do okolitých krajín a umení. Konštatovali sme v Hronského dielach pri porovnaníach s dielami A. Schnitzlera a S. Zweiga, že podvedomie postáv v skúmaných dielach Hronského je silnejšie ako ostatné línie, ovplyvňuje dej viac ako evidentná skutočnosť, alebo tzv. „druhý život“ (J. Števec) postáv.
- 24 Svetová literatúra chápaná dekonštruktívne (blízko k hermeneutike) zdôrazňuje moment ústretovosti, otvorenosti, komunikačnej prestupnosti cirkulujúcich textov a ideí. Má pohyblivé a nekontrolovateľné rozmery. Svetová literatúra je tu

vytvorených, čisto mechanicky používaných „obrazov“²⁵, ale aj zaužívaných vedeckých pojmov a techník. Tak, ako sa rôzne literárnovedné súvislosti po roky a desaťročia konštruovali, je po čase potrebné a nevyhnutné odznova ich rozložiť a pospájať, vytvárajúc tak nové pracovné hypotézy. Ide o rekontextualizáciu na základe typologických (aj genetic- kých) súvislostí.

Mechanizmus predmetnej metódy je nasledovný:

1. rozkladanie textov (nové čítanie);
2. rozkladanie zaužívanej sekundárnej literatúry o nich;
3. (re)konštrukcia nových výsledkov.

(Re)kontextualizácia tohto typu prináša novú sieť konexií nových výsledkov.

I keď (de)konštruktívna responzia na dané otázky pripomína isté polohy postmoderného – postštrukturalistického diskurzu, svedčí tento výskum o epistemologickej situácii literárnej teórie, literárnej vedy, estetiky, semiotiky, humanistiky v celostne existenciálnej perspektíve.

Literatúra

- BÁTOROVÁ, Mária: *Roky úzkosti a vzopätia*. Bratislava: Causa editio, 1992.
- BÁTOROVÁ, Mária: *Hronský a moderna. Mýtus a mytológia v literatúre*. Bratislava: Veda, 2000.
- BÁTOROVÁ, Mária: *Roman der europäischen Moderne*. In: Slovenski roman. Mednarodni simpozij Obdobja 21 – Metode in zvrsti Ljubljana 5.–7. 12. 2002. Ljubljana: Univerzita v Ljubljane. Filozofska fakulteta. Oddelek za slovenistiko, 2003, s. 361–369.
- BÁTOROVÁ, Mária: *Kontextualizácia literárneho diela: K postaveniu antropologického výskumu osobnosti a diela*. Slovak Review 13, 2004, č. 2.
- BÁTOROVÁ, Mária: *Slovak literature and culture from the „postcolonial“ perspective*. Primerjalna književnost 37, 2014, č. 3, s. 71–85.
- BOURDIEU, Pierre: *Für eine Wissenschaft von den kulturellen Werken*. In: BOURDIEU, Pierre: *Praktische Vernunft. Zur Theorie des Handelns*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag, 1998, s. 56–96.

---

ako viacúčelový, pozvoľný, komplikovaný proces, ktorý vytvára axiologicky rovnocenné „medziliterárne siete“, ktorých prostredníctvom sa realizuje nenásilný dialóg svetov a kultúr, ktorý je protikladný masovej globalizácii.

²⁵ DYSERINCK, Hugo: *Komparatistická imagológia* (Prel.R. Gáfrík). Pôvodne In: DYSERINCK, Hugo: *Komparatistik. Eine Einführung. 2. durchgesehene Auflage*. Bonn: Bouvier Verlag Herbert Grundmann, 1981, s. 125–133, 187–188). Spracované In: *Medziliterárny proces VII. Teória medziliterárnosti 20. storočia II*. Zost. P. Koprda a kol. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2010, s. 437–451.

- BÜHL, Walter Ludwig : *Verstehende Soziologie: Grundzüge und Entwicklungstendenzen*. München: Nymphenburger Verlagshandlung, 1972.
- ĎURIŠIN, Dionýz: *Čo je svetová literatúra?* Bratislava: Veda, 1993.
- DYSERINCK, Hugo: *Zur Sonderstellung der französisch schreibenden flamischen Autoren der Generation 1880*. In: Actes du IVe Congres de l'AILC, Fribourg, 1964, s. 309–316. Spracované in: Medziliterárny proces VII. Teórie medziliterárnosti 20. storočia II. Zost. P. Koprda a kol. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2010, s. 437–451.
- LÉVI-STRAUSS, Claude: *Strukturele Anthropologie I*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag, 1981.
- MAUSS, Marcel: *Soziologie und Anthropologie: Band 2: Gabentausch – Todesvorstellung – Körpertechniken*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, 2010.
- SKINNER, Quentin: *Visionen des politischen*. Frankfurt/Main: Suhrkamp Verlag, 2009.
- WELSCH, Wolfgang: *Unsere postmoderne Moderne*. Weinheim: VCH Acta humaniora, 1987.
- ZIMA, Peter Václav: *Komparatistik und Sozialwissenschaften. Komparatistik*. Heidelberg: Jahrbuch der Deutschen Gesellschaft für Allgemeine und Vergleichende Literaturwissenschaft 2004/2005, s. 47–62. Spracované in: Medziliterárny proces VII. Teórie medziliterárnosti 20. storočia II. Zost. P. Koprda a kol. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2010, s. 588–600.

prof. PhDr. Mária Bátorová, DrSc.

Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava

maria.batorova.sav@gmail.com

